

УДК 355.40

Коваль Андрій Павлович

*кандидат історичних наук, капітан,
офіцер відділу психологічної підтримки
персоналу 153 омбр
Київ, Україна
e-mail: koval.andrii@knu.ua
ORCID: 0000-0002-2180-4185*

Косяк Ігор Анатолійович

*полковник у відставці
Київ, Україна
e-mail: garrykomarshall@gmail.com
ORCID: 0009-0001-1218-3831*

Кучеренко Віктор Віталійович

*генерал-майор запасу
Київ, Україна
e-mail: kucherenko2906@ukr.net
ORCID: 0009-0009-2134-2791*

Патриляк Іван Казимирович

*доктор історичних наук, доцент
майор
військова частина А0987
e-mail: i_patrilyak@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4534-4654*

ПРОРИВ ГЛИБОКОЕШЕЛОНОВАНОЇ ОБОРОНИ ПРОТИВНИКА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** Розглянуто проблематику прориву підготовленої оборони противника у історичній ретроспективі, використання різних підходів до вирішення завдання наступальної операції за рахунок оригінальних прийомів і способів та нестандартних рішень. Поряд з класичними факторами, такими як масування сил і засобів, прихованість, раптовість, введення противника в оману важливу роль в досягненні успіху відіграє мистецтво командувачів у реалізації планів наступальних операцій.*

***Ключові слова:** наступальна операція, підготовлена оборона, прорив глибокоешелонованої оборони.*

Вступ

Постановка проблеми. Досягнення перемоги над противником у більшості війн як минулого так і сучасного періоду воєнної історії 19-20 століть неможливе без нанесення йому рішучої поразки і встановлення контролю над територією противника, або окупованою ним територією. Ці завдання вирішуються збройними силами держав під час

проведення наступальних операцій, найскладнішими з яких є наступальні операції на завчасно підготовлену, глибоко ешелоновану оборону противника.

Як правило, оборонні дії можуть проводитися задля стійкого утримання території, де її втрата неприпустима; економії сил, для забезпечення зосередження зусиль на напрямках наступальних дій; виграшу часу для накопичення резервів і переходу у наступ; зриву наступу противника і нанесення йому якомога більших втрат.

Важливе значення у побудові оборони відіграє її глибина, яка знижує ризик швидкого вклинення атакуючих сил, забезпечує більше простору і часу для нанесення послідовного вогневого ураження стороні, яка наступає, оскільки остання вимушена зосереджувати сили і засоби на вузькій ділянці фронту, створюючи умови для власної вразливості.

Питання оборони і наступу широко досліджувалися протягом всього часу існування воєнного мистецтва і теоретично викладені у низці доктринальних і наукових видань, проте кожна нова війна знову піднімає питання, як оволодіти територією, що контролюється противником з якомога меншими власними втратами.

На сучасному етапі російсько-української війни Збройні Сили України у процесі звільнення тимчасово окупованих територій зіткнулися з новим викликом – необхідністю проривати глибокоєшелоновану оборону противника.

Слід підкреслити, що на європейському театрі воєнних дій, жодна армія не виконувала подібних завдань з часів Другої світової війни. Хід бойових дій літа-осені 2023 р. продемонстрував цілу низку практичних проблем, необхідність подолання яких суттєво перешкоджало просуванню підрозділів Збройних Сил України. Йдеться, насамперед, про побудову противником смуги суцільних мінних полів з високою щільністю мінування й загалом створення ворогом усіх видів протипіхотних і протитанкових інженерних загороджень; наявність у противника системи польових укріплень, ДЗОТів і ДОТів, з'єднаних ходами сполучень, підземними галереями, командними пунктами тощо. До цього ще додається фактор переваги ворога в повітрі, високої щільності засобів тактичної розвідки і ураження на основі БПЛА разом з РЕБ інтегрованих у систему оборони, а також відсутність кількісної переваги ЗС України в артилерійських системах і бронетехніці.

У цій статті в історичній ретроспективі розглянуто чотири наступальних операції, де військовими керівниками вирішувалося надскладне завдання підготовки і проведення прориву глибокоєшелонованої оборони противника: німецький наступ через Арденни в 1940 р., радянський прорив оборонних позицій Вермахту на річці Міус у східній частині Донбасу в 1943 р., німецький наступ в Арденнах наприкінці 1944 р. та прорив ізраїльської лінії оборони (лінії Бар Лева) єгипетською армією в 1973 р. під час війни Судного дня. Означені вище чотири наступальні операції на завчасно підготовлені в інженерному відношенні позиції противника окреслюють чотири різні типи філософії вирішення завдання прориву й чотири різні типи підготовки до наступальної операції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія історії Другої світової війни та війни Судного дня налічує десятки тисяч позицій. Аналіз операцій вермахту в Арденнах у 1940 та 1944-1945 рр. здійснено з опорою на класичні праці американських і британських воєнних істориків, що були опубліковані за останні десятиліття. Йдеться, насамперед, про доробок Г. Коула [3], Дж. Кауфмана і Р. Юрга [8], Е. Мея [9], Ю. Джексона [7] та Б. Бонда [2]. Аналіз наукової літератури, присвяченої військовим операціям на Східному фронті Другої світової війни в 1943 р., в контексті дослідження історії прориву радянськими військами оборонного рубежу на лінії р. Міус, дозволяє виділити: серед праць українських дослідників – дослідження про операції на Донбасі в 1943 році [17]; серед радянських та російських праць – нарис історії військових дій на Донбасі за авторством А. Єршова [16], а також присвячену зазначеній темі колективну працю Г. Матішова, В. Афанасенка, Є. Кринко [18]; серед праць західних авторів –

колективну працю К.-Х. Фрізера, К. Шмідера, К. Шьонхерра, Г. Шрайбера, К. Унгварі, Б. Вегнера про операції на Східному фронті в 1943-1944 рр. [4], а також узагальнюючі монографії В. О'Ніла [10] й Д. Стахела [11]. Опис і аналіз операції “Бадр” 1973 р. спирався класичні праці Дж. Гаврича [5] і Д. Ашера [1]. Для розуміння ширшого контексту Війни Судного дня були використані колективна монографія під редакцією А. Сінівера [12] і “Енциклопедія арабо-ізраїльського конфлікту” (під загальною редакцією С. Такера) [6].

Мета статті – визначити загальні риси та особливості чотирьох наступальних операцій періоду Другої світової війни та війни Судного дня, показати різні підходи до планування наступальних операцій на глибокоешелоновані позиції противника та реалізацію цих замислів на практиці.

Виклад основного матеріалу

Операція “Розтин серпом”, 10-21 травня 1940 р. З моменту початку розгортання ворожих армій на західному фронті Другої світової війни (табл. 1) перед командуванням Вермахту стояли надскладні задачі – подолати потужний оборонний рубіж – Лінію Мажино і забезпечити швидкий розгром Франції, чия армія вважалася найсильнішою на європейському континенті [8].

Лінія Мажино (Ligne Maginot) – протяжність 380 км від Арденн до півдня Ельзасу. Система залізобетонних укріплень, фортів, підземних галерей, казарм, бастионів, електростанцій, складів з боєприпасами. Включала 44 важких артилерійських блоків, 62 середніх дотів, 365 казематів, 17 пунктів спостереження, 89 інтервальних укриттів, понад 150 турелей усіх типів, тисячі блокгаузів і ціла інфраструктура рокадних залізниць, військових доріг і квартир. Електропоїзди з'єднували найбільші артилерійські блоки зі складами боєприпасів і розквартируванням, де могли розміщуватися фортечні піхотні полки, позиційні артилерійські полки й інженерні частини. Чисельність гарнізону Лінії Мажино на початку весни 1940 р. – 300 тис осіб. Смуга забезпечення глибиною від 10 км включала загородження з колючого дроту й суцільні мінні поля, систему блокгаузів, форпостів і опорних пунктів глибиною 20-30 км. На кордоні з Бельгією Лінія Мажино мала вигляд польових укріплень, посилені мінними полями й інженерними загородженнями.

Єдиний варіант вирішення завдання розгрому Франції німецьке командування бачило в обході залізобетонних укріплень Лінії Мажино за рахунок окупації нейтральних Нідерландів та Бельгії і наступу через польові укріплення у північній Франції [9]. Первісний варіант плану німецького вторгнення до Франції з обходом лінії Мажино передбачав атаку силами піхотних з'єднань (чисельністю до 500 тис. о/с) з метою відкидання військ противника до р. Сомма. Після цього Німеччина мала зробити паузу до 1942 р., накопичити ресурси і здійснити прорив оборони противника танковими з'єднаннями. Гітлер відкинув план і змусив розробити новий документ із урахуванням досвіду кампанії Вермахту в Польщі. Новий план передбачав комбіноване застосування танкових і піхотних з'єднань на півночі Бельгії. Однак і цей варіант плану видався Гітлеру консервативним, і він залучив до його коригування генерала Манштейна, який запропонував зосередити основний удар танкових з'єднань (група армій А) в Арденнах – місцевості, яка вважалася непрохідною для танків. Подолавши гори, танкові з'єднання мали змінити напрям руху із заходу на південь і вийти в тил французьких військ. Одночасно, група армій В мала наносити потужний удар на стику Бельгії і Голландії з метою скувати сили противника і ввести його в оману щодо напрямку головного удару. З тією ж метою група армій С мала атакувати французькі сили на Лінії Мажино. План Манштейна був дещо модифікований Гудеріаном і Бравхічем (рис. 1.) та схвалений до виконання [7].

Війська союзників (Франції, Британії, Нідерландів і Бельгії) були об'єднані у дві групи армій. 2-га група армій (командувач генерал Претелла) мала винятково оборонну задачу – утримувати Лінію Мажино. 1-ша група армій (командувач генерал Бійот) у складі 1-ї, 7-ї, 2-ї, 9-ї армій, у випадку німецького наступу через Нідерланди та Бельгію мала висунутись на допомогу бельгійській та голландській арміям для ведення оборони по рубежу каналу Альберта та річки Маас (другий резервний рубіж оборони розгортався по річках Діль, Маас, третій резервний рубіж оборони – по річці Шельді, вздовж франко-бельгійського кордону). Найслабше захищеним оборонними спорудами союзників була зона Арденн на півдні Бельгії, яка вважалася загалом непрохідною місцевістю, непридатною для ведення війни мобільними з'єднаннями [2].

Ранньою весною 1940 р. німецьке командування почало поступову передислокацію своїх військ з окупованої частини Польщі до кордонів Нідерландів, Бельгії та Франції. При цьому, німці уникали надмірної концентрації військ, а їх накопичення здійснювали максимально повільно (у зв'язку з чим дата початку наступу переносилась 30 разів). Райони зосередження військ маскувались під табори для відновлення і полігони для бойової підготовки. З метою введення противника в оману підрозділи концентрувалися в німецькій частині Арденн, які з часів Першої світової війни були тиловою зоною для відпочинку німецьких військ.

Таблиця 1

Склад сил протиборчих сторін на західному фронті Другої світової війни (травень 1940 р.)

Склад сил і засобів наступального угруповання	Склад сил і засобів угруповання військ в обороні
135 дивізій (3 млн о/с) 7 тис 378 артилерійських систем 2 тис 439 танків 3 тис 286 бойових літаків 120 тис. автомобілів	135 дивізій (3 млн 300 тис о/с) 13 тис 974 артилерійські системи 4 тис 71 танк 3 тис. бойових літаків (Союзники переважали німців у винищувачах, маючи 1 тис 106 проти 836 німецьких. Французи та англійці мали також більше літаків у резерві) 300 тис. автомобілів

Командування Вермахту мало перед початком операції розв'язати низку проблем: подолати неприступні укріплення французів на Лінії Мажино; нівелювати оборонні рубежі противника вздовж численних водних перешкод в Нідерландах і Бельгії; компенсувати перевагу противника в танках і живій силі; нівелювати перевагу противника в авіації та артилерії; компенсувати нижчий рівень механізації своїх військ (піхотні з'єднання Вермахту в 1940 р. користувалися гужовим транспортом).

Перша проблема була вирішена за рахунок несподіваного вибору місця основного удару – лісисті гори Арденни із застосуванням в першому ешелоні наступаючих танкових з'єднань. Таким чином, Вермахт уникав лобової атаки на укріплення противника.

Друга проблема була вирішена за рахунок успішних десантних операцій в тилу бельгійців та голландців і наявності добре підготовлених штурмових груп піхоти, які (як і десантні підрозділи) була насичена протитанковою зброєю і мінометами, що дозволяло невеликим групам утримувати плацдарми, мости та інші об'єкти в тилу противника до підходу основних сил і руйнували стійку оборону противника на раніше укріплених і підготованих рубежах уздовж водних перешкод.

Третя проблема була розв'язана за рахунок інноваційного рішення – створення угруповань (з'єднань) де танки і піхота на механізованих засобах діяли разом. Німецькі

танкові дивізії включали, окрім танкових частин, високомобільні підрозділи піхоти та інженерних військ, які просувалися разом з танками і вирішували поточні проблеми – розмінування, знищення інженерних загороджень, закріплення тощо. Важливою перевагою німецьких танкових військ було оснащення їхніх танків радіозв'язком, що дозволяло їм швидко орієнтуватись на полі бою і, маневруючи, створювати ударну і вогневу перевагу на ділянці прориву. Командири німецьких танкових частин діяли майже автономно, виходячи з обстановки на полі бою. Дефіцит особового складу німці компенсували за рахунок формування першого ешелону з частин, особовий склад яких мав бойовий досвід з кампаній 1939-1940 рр. Зважаючи на те, що війська союзників не мали жодного бойового досвіду сучасної війни, їхня кількісна перевага нівелювалася за рахунок якості німецьких частин.

Наступну проблему німецьке командування розв'язувало за рахунок несподіваного масованого авіаційного удару по французьких і бельгійських аеродромах за декілька хвилин до початку наступу наземних з'єднань військ. Це призвело до завоювання німцями переваги в повітрі. Артилерійську перевагу противника було зменшено за рахунок кращої

якості німецьких артсисем, вищого рівня підготовки особового складу та здатності швидше реагувати на зміну обстановки на полі бою за рахунок досконалішої системи зв'язку.

Остання проблема була вирішена шляхом передачі всього автотранспорту передовим танковим з'єднанням та підрозділам артилерії, що посилювало їхню маневреність і автономність у бойовій обстановці.

Завдяки цим заходам німецького командування, хід бойових дій під час операції “Розтин серпом” виявився надзвичайно швидкоплинним і приголомшливим для противника.

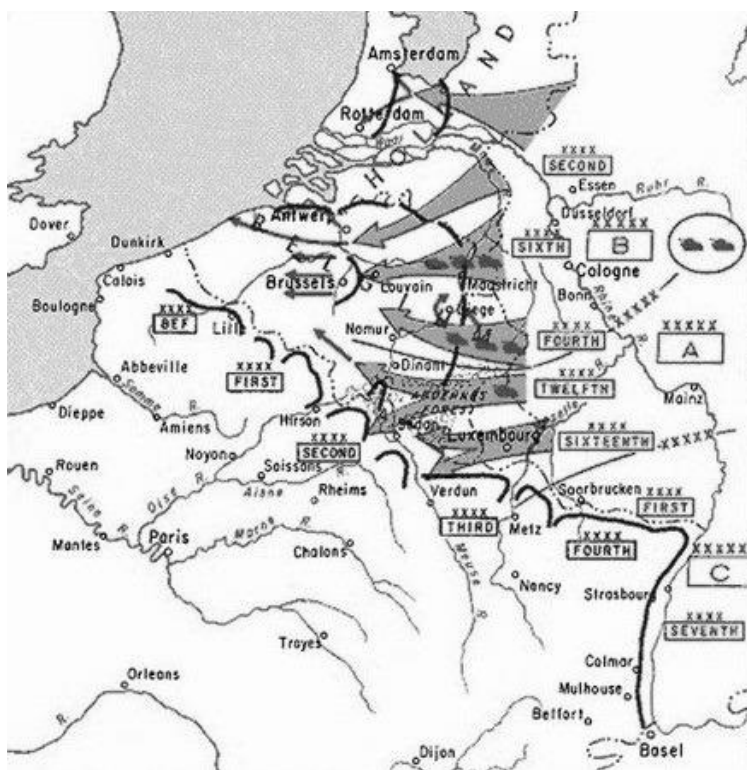

Рис. 1. План операції з вторгнення Німеччини у Францію, Бельгію, Нідерланди і Люксембург (10-21 травня 1940 р.)

О 5:30 10 травня 1940 р. Вермахт розпочав наступ по фронту 150 км. В тилу голландської та бельгійської армій був висаджений десант (до 1 тис.) для захоплення мостів і зриву логістики противника. Командування союзників помилково оцінило місце основного удару і почало передислокацію найбільш боєздатних військ до кордону між Бельгією та Голландією. Цей маневр не допоміг голландській армії, рубежі оборони якої були прорвані вже 12 травня, але спричинив хаос на дорогах Бельгії та північної Франції. Французи зуміли сконцентрувати сили для контрнаступу в Голландії лише 14 травня, але до того Нідерланди вже капітулювали.

На півночі Бельгії 6-та армія Вермахту першого ж дня боїв зуміла прорвати оборону бельгійців уздовж р. Маас і захопити плацдарми на південному березі каналу Альберта. Одночасно німецькі десантники захопили бельгійський форт Ебен-Еммаель, який був

тиловою базою для оборони рубежу каналу Альберта. В ніч на 11 травня бельгійська армія відійшла до нового рубежу оборони вздовж р. Діль. До 14 травня на цей рубіж прибули французькі та британські війська. 6-та і 18-та армії Вермахту імітували наступ на позиції союзників уздовж рубежу р. Діль. Під прикриттям цих дій, танковий корпус Гьопнера був передислокований на південь до Арденн, де за 10-14 травня танкові корпуси Гота й Гудеріана пробрили прохід і рухались гірськими дорогами на південний захід. Французька та британська розвідки невірно оцінили обстановку. Рух танкових військ противника в Арденнах вони розцінили відволікаючими діями. Попри те, що німецькі танкові війська прорвали оборону по верхній течії р. Маас уже 11 травня, французи відправили для контратаки легкі кавалерійські з'єднання, які вважались найбільш придатними для дій у горах. Лише 15 травня, коли німецькі дивізії просунулись до долини між річками Маас та Уаза, французьке командування усвідомило загрозу виходу бронетанкових частин противника в тил Лінії Мажино і військам союзників у Бельгії. Силами 2-ї та 9-ї армій французи спробували стримати німців у битві під Седаном, але були розгромлені 15 травня. 16-17 травня німці силами піхотних дивізій укріпили фланги і 18-19 травня танкові з'єднання Вермахту розширили прорив у напрямку на захід та південь. Французьке командування прагнуло втримати зв'язок між 1-ю та 2-ю групами армій, намагаючись не допустити німецького просування між Аррасом та Пероні й виходу до Ла-Маншу, що загрожувало оточенням 1-ї групи армій. Проте 19-20 травня, в бою при Аррасі, німецькі танкові з'єднання прорвали фронт і 21 травня просунулись до Абвіля та узбережжя Ла-Маншу. Війська союзників у Бельгії були оточені [14]. За 11-денну операцію найсильніша армія континенту, підсилена військами союзників, була вщент розгромлена, а Франція – приречена на капітуляцію.

Арденнська операція, 16 грудня 1944 – 25 січня 1945 рр. Через чотири з половиною роки фактично на тому ж театрі воєнних дій, німецький Вермахт знову провів наступальну операцію з прориву лінії оборони американських і британських військ, відому як “Вахта на Рейні”, 16 грудня 1944 – 25 січня 1945 рр.

Оборонний рубіж союзників був побудований уздовж річок Маас та Саар і Арденнських гір. Територія західніше Арденн розглядалася американцями як достатньо безпечне місце для відновлення та відпочинку з'єднань, які зазнали важких втрат у боях в Європі. Зважаючи на те, що східніше від Арденн на німецькій території була аналогічна територія для відновлення та відпочинку німецьких з'єднань, американська розвідка не розглядала Арденни як можливий напрям наступу противника. Як і в 1940 р., командування союзників вважало неможливим наступ танковими і механізованими з'єднаннями без достатнього прикриття з повітря через лісисті гори в зимовий період [3].

Натомість, німецьке командування ставило перед собою таку мету операції: захопити порт Антверпена з його велетенськими запасами ПММ і розділити американсько-британське угруповання військ на узбережжі Ла-Маншу та Північного моря. Ударні угруповання мали складатися з 5-ї і 6-ї танкових армій, угруповання для прикриття флангів – із 7-ї та 17-ї загальновійськових армій (табл. 2). Раптовим потужним ударом танкові армії мали проламати оборону американців і до четвертого дня операції форсувати р. Мозель. Протягом наступних 4-6 діб операції мали бути захоплені міста Брюссель та Антверпен. Раптовість операції, її потужний початок, низька хмарність і густий туман мали цілком нівелювати перевагу союзників у повітрі.

Таблиця 2

Склад сил протиборчих сторін в Арденнській операції

Склад сил і засобів наступального угруповання		Склад сил і засобів угруповання військ в обороні	
<u>Станом на 16 грудня:</u>	<u>Станом на 16 січня:</u>	<u>Станом на 16 грудня:</u>	<u>Станом на 16 січня:</u>
406 тис. о/с;	383 тис. о/с;	230 тис. о/с;	700 тис. о/с;
557 танки;	216 танків;	483 танки;	2 тис 428 танків;

667 САУ; 1261 ББМ; 4224 артсистеми; 1500 бойових літаків	414 САУ; 917 ББМ; 3 тис 256 артсистем; 700 бойових літаків	499 САУ; 1921 ББМ; 971 артсистема; 3 тис. бойових літаків	1912 САУ; 7 тис. 79 ББМ; 3 тис 181 артсистема; 2400 бойових літаків
---	---	--	--

Успіх німецької наступальної операції на початковому етапі забезпечили такі чинники:

вірно обрані погодні умови і місце основного удару, які нівелювали перевагу союзників в авіації і дозволили просунутись на оперативну глибину на окремих ділянках наступу;

здіянні надзвичайні заходи маскування, які не дозволили виявити ударних угруповань і встановити точну чисельність танків (танки нерідко маскували під САУ та БМ);

диверсійні операції в тилу противника, які дезорганізували зв'язок і посіяли паніку в його рядах;

масована артпідготовка перших годин наступу вздовж лінії фронту й деморалізуючі удари по глибокому тилу противника.

Проте хід бойових дій (рис. 2), попри початковий успіх німців, з перших годин продемонстрував певні хиби у плануванні наступальної операції Вермахту. 16 грудня 1944 р. о 05:30 розпочалась 90-хвилинна артпідготовка – 1600 артсистем вели вогонь по фронту 130 км. Американці сприйняли це за початок локальної контратаки на послабленій раніше ділянці лінії Зігфріда. Сильні снігові бурі охопили частину Арденн, тож авіація союзників залишалася на землі. Погодні умови ускладнили пересування наземних військ німців, а поганий контроль руху призвів до масових заторів і нестачі палива.

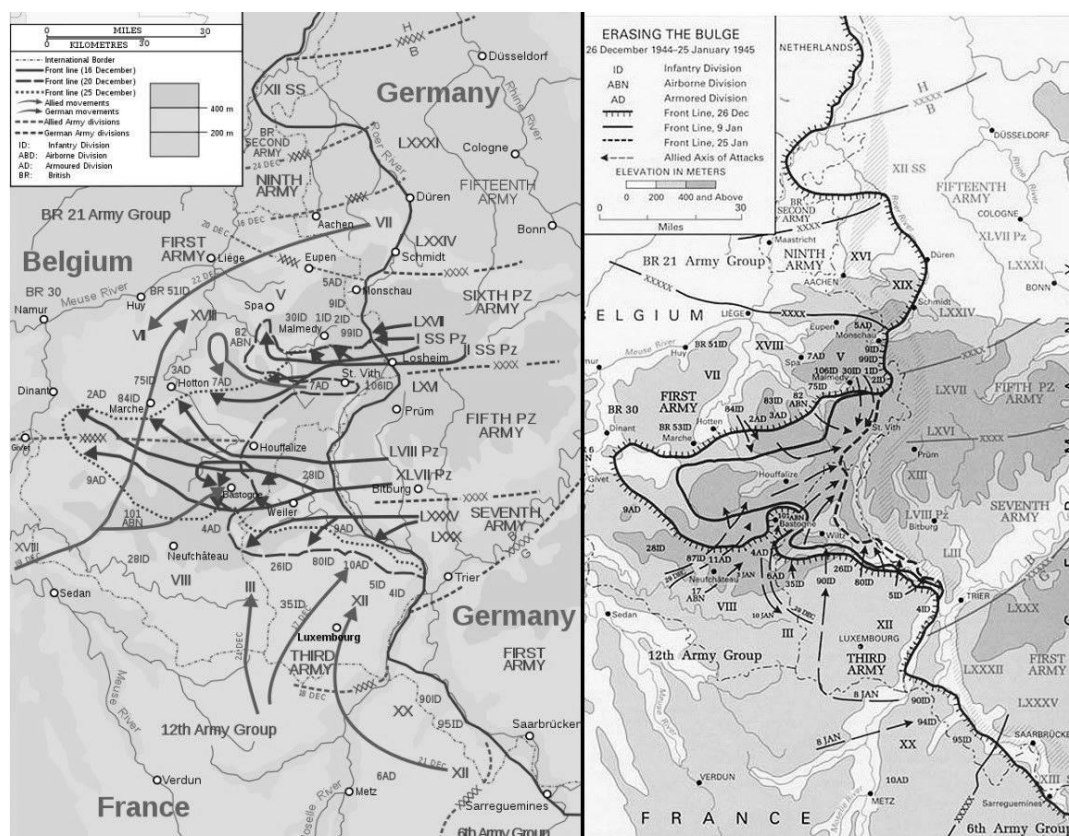

Рис. 2. Схема дій сторін в Арденнській операції 16 грудня 1944 – 25 січня 1945 рр.

У центрі 5-та танкова армія наступала на Бастонь і Сент-Віт (транспортні вузли стратегічного значення). На півдні 7-а армія просувалася до Люксембургу, намагаючись захистити фланг від атак союзників. 6-та танкова армія на півночі, через запеклий опір 2-ї і 99-ї американських дивізій, змушена була змінювати маршрут руху і відстала від графіку просування на 16 год.

17 грудня німці розпочали дві масштабні диверсійні операції в тилу – “Гриф” і “Яструб-Крогулець”. Перша полягала у відправці в американський тил 3 тис. німецьких диверсантів в американській уніформі, які дезорганізовували зв’язок і сіяли паніку; друга – в десантуванні 1300 парашутистів для захоплення важливого перехрестя Евпен-Мальмеді та блокування американських резервів. Операція “Гриф” була успішною, тоді як “Яструб-Крогулець” успіху не мала.

Великою помилкою наступаючих військ німців було знищення американських полонених, захоплених 6-ю танковою армією в Мельмеді 17 грудня. Ця різанина стала відомою американцям і посилила їхній опір. Загалом, ударні сили 6-ї танкової армії німців просунувшись за перші дні наступу лише на 15 км суттєво відхилились від основного напрямку на південний схід і були заблоковані та розбиті американцями 19-21 грудня 1944 р.

5-та танкова армія наступала успішніше, подолавши до 35 км і розгромивши 106-ту американську дивізію в битві при Шне-Ейфель (американці втратили 7 тис. убитими) до 23 грудня оволоділа Сент-Вітом, що було запізнілим успіхом, оскільки плани німців передбачали захоплення цього важливого населеного пункту до 18.00 17 грудня.

На відміну від північного та південного флангів, де німецьке просування зазнавали великих труднощів, в центрі здобутки німців були набагато суттєвіші. 2-га танкова дивізія 5-ї танкової армії була на вістрі наступу 21 грудня форсувала річку Урте і до кінця того дня досягла міста Марш-ан-Фамен, яке було надійно захищене американською 84-ю дивізією. Генерал фон Лютвіц, командувач 37-го танкового корпусу німців, наказав 2-й танковій дивізії повернути на захід у напрямку Дінана та Маасу, залишивши лише блокуючі сили в Марш-ан-Фамен.

22-23 грудня німецькі війська досягли лісу Фуа-Нотр-Дам за кілька кілометрів до Дінана. Вузкий коридор наступу створював значні труднощі, оскільки дивізії загрожували постійні флангові атаки. 24 грудня німецькі війська здійснили найглибше просування на захід. Танкова дивізія Лера зайняла м. Сель, а трохи далі на північ частини 2-ї танкової дивізії були неподалік Маасу біля Дінана у Фуа-Нотр-Дам. Поспішно зібрані британські загороджувальні сили на східному березі р. Маас завадили німецькій бойовій групі Бьома наблизитися до мосту Дінан. Напередодні Різдва німецьке просування в цьому секторі зупинилось, оскільки сили союзників загрожували контрударами у фланг 2-ї танкової дивізії. Німецьке командування пропонувало Гітлерові зупинити наступ і перейти до оборони на досягнутих рубежах, проте він наполіг на продовженні наступальних дій. Цілком очікувано вже 28 грудня 2-га танкова дивізія німців опинилася в оточенні, відрізана фланговими ударами американців. До кінця року 3-тя армія американців пробилася до оточеної німцями Бостоні та зняла облогу міста.

01 січня 1945 р. Вермахт намагався відновити наступальну операцію. Користуючись тим, що встановилася ясна погода, Люфтваффе нанесли масштабний удар по американських і британських аеродромах у Голландії та Бельгії. Але, попри великі втрати (550 літаків), це не позбавило союзників панування в повітрі. Американці силами 1-ї і 3-ї армій намагалися 01-08 січня зрізати Арденнський виступ німців коло Бостоні. Після тижня боїв Гітлер дозволив своїм генералам відвести війська на схід. Американські й британські війська безуспішно намагалися оточити сили 5-ї танкової армії. До 25 січня німці відступили за оборонну лінію Зігфріда [3].

Оглянувши хід бойових дій, варто поставити питання, чому Вермахт не зумів повторити успіх наступу через Арденни? В 1944-1945 рр. загальна поразка німецького наступу була обумовлена:

обмеженими ресурсами ПММ (20 тис. тон), якого вистачало лише на 8-10 діб операцій;

нездатністю німців знищити логістику союзників і запобігти підтягуванню резервів противника до лінії бойового зіткнення, що дозволило англо-американським військам наростити сили і засоби власного угруповання, зупинити і відкинути наступаючі німецькі частини;

недооцінкою здатності окремих частин противника чинити стійкий і тривалий опір, що порушило графіки просування наступаючих німецьких з'єднань;

прорахунками та невдачами під час проведення десантних і диверсійних операцій в тилу противника;

переоцінкою конфліктів між британським та американським військовим командуванням, які не завадили союзникам провести успішну оборонну операцію.

Прорив радянськими військами “Міус-фронту”, липень-вересень 1943 р. Влітку 1943 р. однією зі стратегічних цілей радянських військ було скувати, а за можливості – розгромити угруповання німецьких військ на Донбасі.

З метою не допустити просування радянських військ на захід від р. Міус, німецькі війська ще наприкінці 1941 р. почали зводити вздовж лінії цієї річки глибокоешелонований оборонний рубіж, який отримав назву “Міус-фронту”. Він проходив від узбережжя Азовського моря по західному (вищому) березі р. Міус, до м. Красний Луч (нині – Хрустальне) Луганської обл. Три лінії оборони включали різноманітні фортифікаційні споруди й використовували складний природний ландшафт (рельєф місцевості й природні перешкоди ускладнювали застосування танків). Смуга оборони сягала 180 км по фронту й до 50 км в ширину. Глибина мінних загороджень складала понад 200 м, щільність дотів і дзотів – до 20-30 на км², загальна довжина траншей – до 18 тис. км [4].

Першу спробу прорвати німецький оборонний рубіж радянські війська здійснили в ході Міуської наступальної операції (17 липня – 02 серпня 1943 р.). Її було здійснено силами військ Південного фронту (рис. 3). Головного удару завдавали 5 УА та 28 А з району Куйбишеве – Дмитрівка у напрямку Успенської, Артемівки, Федорівки. В резерві знаходилася 2 ГА разом з двома приданими механізованими корпусами. Загальна чисельність військ – 271 790 осіб [15]. Радянським військам протистояли три корпуси 6-ї армії, які склалися з 11 дивізій та 5 штурмових батальйонів (28.07.1943 було додатково перекинуло з Харківського напрямку 2 ТК СС і декілька авіаційних груп).

Наступ радянських військ розпочався 17.07.1943 після потужної

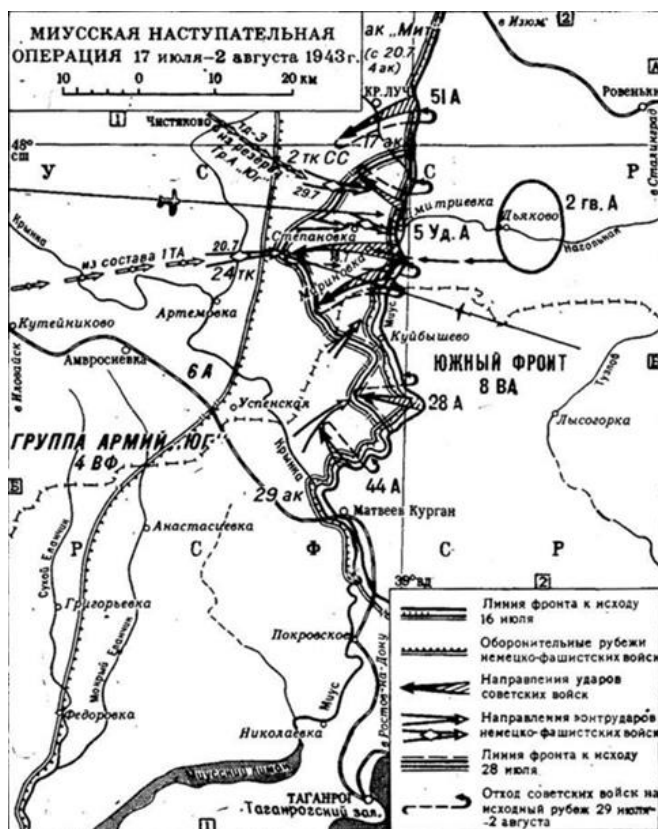

Рис. 3. План Міуської наступальної операції (17 липня – 02 серпня 1943 р.)

артпідготовки. Німецькі війська одразу ж задіяли авіацію для нанесення ураження по наступаючим радянським військам та їх резервам. На напрямку головного удару, військам Південного фронту вдалося прорвати перший оборонний рубіж та захопити плацдарм в районі Степанівка-Маринівка, глибиною до 10 км та шириною по фронту до 30 км. Ціною введення в бій військ зі складу армійського резерву, противнику вдалося зупинити наступ радянських військ [13]. Війська Південного фронту не змогли розвинути досягнений успіх, розширити прорив й нанести нищівне ураження противнику. 30.07.1943 противник наніс контрудар та під загрозою оточення змусив радянські війська залишити плацдарм. Загальні втрати радянських військ становили 61 тис. осіб, з них понад 15 тис. – безповоротні [15].

Таким чином, фронтальний наступ радянських військ на добре укріплений оборонний рубіж не мав успіху. Чисельна перевага радянських військ в умовах панування противника в повітрі виявилась недостатньою. Крім того, німецька повітряна розвідка заздалегідь забезпечила своє командування відомостями про підготовку радянських військ до наступальних дій, що й дозволило німецькій стороні вжити своєчасних заходів з організації оборони.

Досвід Міуської операції був врахований радянським командуванням при плануванні та проведенні Донбаської операції (13 серпня - 22 вересня 1943 р.), під час якої оборона противника на р. Міус була успішно прорвана. Вирішальне значення для успіху операції мало відтягнення значної частини сил противника на харківський напрям, де радянські війська Степового і Воронезького фронтів здійснювали Білгородсько-Харківську наступальну операцію (03-23 серпня 1943 р.). Крім того, німецьке командування не очікувало нового штурму укріпленої лінії оборони на р. Міус.

Радянські війська Південного та Південно-Західного фронту, які брали участь в Донбаській операції, налічували близько 1 млн. осіб, 21 тис. гармат, 1257 танків, 1,4 тис. літаків. Натомість німецьке угруповання налічувало 540 тис. осіб, 5,4 тис. гармат, 900 танків, 1,1 тис. літаків [15].

Для прориву лінії оборони, радянськими військами було зосереджено переважаючі сили на вузькій ділянці фронту. На Південному фронті, в смугі 10-12 км було забезпечено щільність артилерійського вогню не менше 120 стволів на кілометр. На Південно-Західному фронті, ширину ділянки прориву було вирішено скоротити до мінімуму [13].

13 серпня війська Південно-Західного фронту розпочали наступ, форсуючи р. Сіверський Донець. Хоча німецьким військам вдалося зупинити наступ на лінії р. Міус, їм водночас довелося перекинути значну частину сил з ділянки, яку мали штурмувати війська Південного фронту, на харківський напрям. Значною мірою, саме це й забезпечило успіх наступальних дій військ Південного фронту, що розпочалися 18 серпня. Вже першого дня війська Південного фронту прорвали лінію ворожих укріплень на 8-9 км. Просуваючись вперед, радянські війська водночас розширювали прорив. Станом на 20 серпня, прорив досягав уже 24 км вглиб та 16 км по фронту. У ніч на 24 серпня радянські війська розірвали залізничне сполучення німецького угруповання на Донбасі з Таганрогом. 25-27 серпня радянські війська призупинили наступ, здійснюючи перегруповання та поповнення боєприпасів. 28 серпня наступальні дії відновились і після триденних боїв скінчились оволодінням курганом Савур-Могила – ключовою висотою в системі німецьких оборонних укріплень на Донецькому кряжі. 05 вересня радянські війська зайняли Горлівку, 08 вересня – Сталіне (сучасн. Донецьк), 10 вересня – Маріуполь [18; 4].

Таким чином, вирішальну роль у прориві “Міус-фронту” відіграло рішення радянського командування поєднати фронтальний наступ на лінію німецьких укріплень зі створенням загрози обходу їх з півночі, з харківського напрямку. Це змусило противника відтягти частину своїх сил на північ й забезпечило успіх наступальної операції радянських військ.

Операція “Бадр”, 06-08 жовтня 1973 р. Операція “Бадр”, проведена ЗС Єгипту на початковому етапі Війни Судного дня, може справедливо вважатися зразковим прикладом прориву глибокоешелонованої оборони в історії воєнного мистецтва. В ході її виконання єгипетські війська спромоглися форсувати Суецький канал, прорвати оборонний рубіж АО Ізраїлю на його східному березі та зайняти частину Синайського півострова (рис. 4).

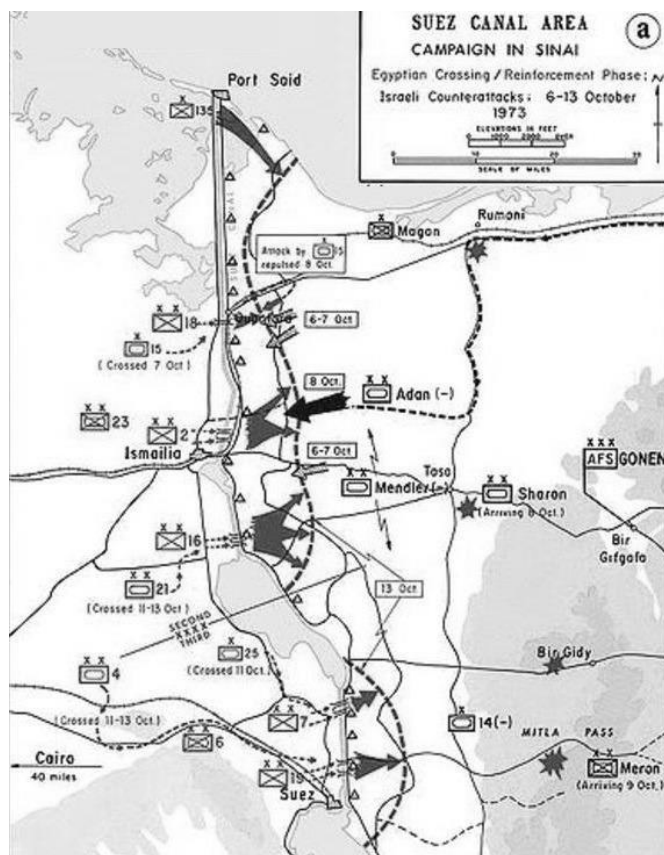

Рис. 4. Схема дій сторін у військовій кампанії на Синайському півострові (6-13 жовтня 1973 р.)

двох етапів: форсування Суецького каналу і звільнення Синайського півострова. Перший етап поділявся на три фази. Основна роль у наступальній операції на першому етапі відводилася підрозділам інженерних військ ЗС Єгипту, перед якими ставилося шість завдань: відкрити проходи через ізраїльський піщаний бар'єр; навести переправи для танків; звести переправи для легкої техніки; навести понтонні переправи для піхоти; забезпечити функціонування поромних переправ; розгорнути 750 легких моторних човнів для першої хвилі десанту [1].

Під час першої фази підрозділи інженерних військ мали зробити проходи у піщаному насипі. Для цього було заготовлено 450 водометів, здатних промити у бар'єрі прохід шириною 7 м за 2 години. Одночасно мала розпочатися десантна операція. Перша хвиля десанту складалася з піхотних підрозділів, насичених протитанковими засобами і ПЗРК, призначалася для захоплення плацдарму на східному березі каналу й забезпечення роботи підрозділів інженерних військ по зведенню переправ для основного угруповання військ. Для введення ізраїльтян в оману, передбачалося проводити висадку десанту першої хвилі і промивати проходи у піщаному бар'єрі по всій довжині каналу, щоб приховати місця переправ основної десантної групи.

На другій фазі єгиптяни планували здійснити переправу основних сил і розгорнути наступ на схід за декількома напрямками. Основні сили єгиптян склалися з п'яти

Оборонний рубіж АО Ізраїлю – лінія Бар Лева – була споруджена вздовж Суецького каналу. Її довжина – 160 км, а глибина оборони – до 40 км. Лінія складалася з трьох ешелонів. У першому: система скидання легкозаймистої сировини нафти в канал; піщаний вал висотою 25 м; перша оборонна лінія з 35 ВОПів, оточених периметром з 15 рядів колючого дроту і мінним полем глибиною 200 м; вогневі позиції для танків. В другому ешелоні: друга оборонна лінія з 11 ВОПів за 3 км на схід; 20 позицій для артилерії та ППО; танкова бригада; бази забезпечення. У третьому: оперативний резерв із двох танкових бригад і десяти стрілецьких рот. Маневр військами оборонного угруповання забезпечувався системою рокадних доріг і комунікаційних ліній. Угруповання АО Ізраїлю на лінії Бар Лева складалося з 18 тис. особового складу, 300 танків, 70 гармат [1; 6].

Планування операції єгиптяни розпочали з січня 1972 р., остаточну підготовку було завершено наприкінці вересня 1973 р. План наступу складався з

піхотних дивізій, кожна з яких була посилена танковою бригадою, батальйоном спеціального призначення і батальйоном протитанкових САУ. Переправу основних сил планувалося здійснювати в трьох місцях – в районі Аль-Кантари, Ісмаїлії та Суецу [6].

На третій фазі основні сили єгиптян мали подолати першу лінію оборони ізраїльтян і просунутися на схід в глибину до 15 км, залишаючись в межах прикриття стаціонарних установок ППО, що розміщувались на західному березі каналу [5].

Початок наступальної операції був призначений на 06 жовтня. В цей день юдеї відзначали важливе релігійне свято Йом Кіпур. По цій причині ізраїльський уряд не наважився проводити мобілізацію, не маючи прямих незаперечних доказів вторгнення єгиптян і сирійців, а ізраїльська розвідка не спромоглася їх надати [1; 5]. Крім того, вважалось малоімовірним, що мусульмани можуть почати військові дії під час Рамадану (28 вересня – 26 жовтня 1973 р.). З метою забезпечення безпеки проведення операції, єгипетські війська отримали бойові розпорядження лише за шість годин до початку наступу. В ніч з 05 на 06 жовтня єгипетські водолази заблокували цементом ізраїльську систему викиду в канал сирої нафти [1; 5].

Перша фаза розпочалась 06 жовтня о 14.00 – єгиптяни провели короточасну масовану артилерійську підготовку по мінних полях і дротяних загородженнях піщаного валу і лінії Бар-Лева (застосовано до 2000 гармат, інтенсивність вогню сягала 175 пострілів на секунду); вогневі удари завдавалися по всій протяжності оборонного рубежу; 250 єгипетських літаків завдали авіаційних ударів по ізраїльських аеродромах (в ПС Ізраїлю – 440 літаків), командних пунктах, позиціях підрозділів ППО і РЕБ.

О 14.05-14.20 – перша хвиля єгипетського десанту: 8 тис. бійців спеціального призначення форсували канал на резинових моторних човнах і зайняли позиції на лінії Бар-Лева, призначені для ізраїльських танків; єгипетські підрозділи були насичені додатковими протитанковими і протиповітряними засобами для відбиття ударів ізраїльських танків і авіації.

О 14.45 – друга хвиля єгипетського десанту: піхотні підрозділи почали штурм ВОПів лінії Бар-Лева.

О 15.00 – підрозділи єгипетських інженерних військ почали промивати проходи для бронетехніки у піщаному валу – за кілька годин було створено 60 проходів на трьох напрямках основного удару. Контрудари ізраїльських танків не принесли успіху.

На другій фазі, з 16.00 – єгиптяни почали наводити переправи (в тому числі – хибні) через Суецький канал. З 20.30 почали функціонувати перші переправи для важкої техніки.

На третій фазі, з 01:00, 07 жовтня – завершено наведення всіх переправ, почався рух важкої техніки. Форсування єгиптянами каналу здійснювалося хвилями з інтервалом 15 хв. Всього було висаджено 12 хвиль десанту: перші 8 включали виключно піхоту, в 9-12 вже була техніка. Всього було наведено 10 переправ для важкої техніки п'яти єгипетських дивізій, підготовлено 50 пунктів висадки для поромів. Додатково перекидання піхоти здійснювалося вертольотами. Протиповітряне прикриття дій єгипетських військ на узбережжі Суецького каналу здійснювалося стаціонарними комплексами ППО, в глибині захопленого на східному березі каналу за рахунок ПЗРК і ЗРК. На середину другої фази єгиптяни висадили на східний берег Суецького каналу 32 тис. особового складу, під час третьої фази канал перетнуло 780 єгипетських танків і 300 од. іншої техніки. На ранок 07 жовтня п'ять єгипетських плацдармів на східному березі каналу мали глибину до 9 км, ізраїльські війська відступали з лінії Бар-Лева після втрати майже 200 танків у контратаках. На 08 жовтня всі 5 плацдармів було з'єднано в один – глибиною вже 15 км, а єгипетське угруповання на Синайському півострові було нарощено до 90 тис. особового складу і 980 танків. На східному березі каналу єгиптянами було розгорнуто стаціонарні ЗРК [5].

Таким чином, єгипетські війська під час операції “Бадр” спромоглися форсувати Суецький канал за 10 год (ізраїльська розвідка вважала, що для цього їм знадобиться не менше 50 год), взяти ізраїльський рубіж оборони і створити на Синайському півострові єдиний плацдарм глибиною 15 км [5].

ЗС Єгипту вдалося досягти успіху в операції “Бадр” завдяки низці факторів:

забезпечення безпеки операції – розроблення планів з дотриманням режиму суворості таємності, а приховане зосередження військ відбулося під приводом проведення регулярних щорічних навчань;

раптовість проведення наступальної операції – вона припала на суботу 06 жовтня, коли юдеї відзначали “Судний день”, у зв’язку з чим багато ізраїльських військовослужбовців були у звільненні, що вплинуло на боєготовність підрозділів АО Ізраїлю в районі каналу; ізраїльська влада не наважилася привести війська у бойову готовність і розпочати мобілізацію напередодні свята; ізраїльська розвідка запізно надала інформацію про плани ворога; ізраїльтяни вважали малоімовірним, що мусульмани почнуть бойові дії під час Рамадану;

ретельно сплановане і чітко скоординоване форсування Суецького каналу – переправа військ здійснювалася швидким темпом із дотриманням графіку; перші хвили десанту переправлялись на великій кількості малих моторних човнів, що дозволило забезпечити плацдарм, необхідний для наведення переправ;

ефективне застосування єгиптянами частин піхоти і спеціального призначення, насичених переносними протитанковими і протиповітряними засобами, які спромоглися влаштувати засідки для ізраїльських резервів;

масований артилерійський вогонь створив для першої хвили десанту проходи у мінних загородженнях;

дії єгипетських військ уздовж всього рубежу оборони не дозволили ізраїльтянам визначити напрямки головного удару;

ефективне виконання завдань підрозділами інженерних військ ЗС Єгипту – розмивання піщаного валу брандспойтами, швидкість наведення і ремонту переправ, розмінування;

ізраїльська авіація не спромоглася використати свою перевагу в повітрі через високу концентрацію єгиптянами засобів ППО різних типів.

Висновки

Наведені операції об’єднані загальними рисами:

досягнення стратегічної раптовості, введення противника в оману щодо строків початку наступу (війни) та напрямків головних ударів;

приховане зосередження сил і засобів на напрямках головних ударів;

використання нових тактичних способів і прийомів при прориві глибокоєшелонованої оборони противника:

створення німцями угруповань танків і механізованої піхоти та інженерних підрозділів для забезпечення високого рівня мобільності і швидкого просування вглиб території противника (Лінія Мажино);

прикриття наступальних сухопутних угруповань єгипетської армії сучасними радянськими мобільними ЗРК малої дальності та масоване застосування ПЗРК, що нівелювало перевагу ізраїльської авіації. Масоване насичення протитанковими засобами єгипетських піхотних підрозділів першого ешелону (1 ПТРК “Малютка” та 1 РПГ у відділенні).

Особливості у підходах до прориву глибокоєшелонованих оборонних позицій противника:

прорив за рахунок несподіваного маневру із новаторськими підходами до застосування танкових з'єднань і проведенням десантних операцій у глибокому тилу противника (1940 р.);

прорив за рахунок створення суттєвої чисельної переваги в артилерії, піхоті, танкових військах і авіації, здійснення обхідного маневру для відволікання сил противника на інший напрям ведення бойових дій (1943 р.);

прорив за рахунок використання погодних умов для нівелювання переваги противника у повітрі і несподіваного вибору місця основного удару (1944 р.);

прорив за рахунок піонерських інженерних рішень, застосування протиповітряних та протитанкових засобів і високого рівня взаємодії військ (1973 р.).

Список літератури

1. Asher D. The Egyptian Strategy for the Yom Kippur War: An Analysis. Jefferson, NC: McFarland & Company, Inc., 2009. 276 p.
2. Bond B. Britain France and Belgium, 1939-1940 London: Brassey's, 1993. 148 p.
3. Cole H.M. The Ardennes: Battle of the Bulge. Washington, D.C.: Center of Military History, U.S. Army, 1993. – 720 p.
4. Frieser K.-H., Schmider K., Schönherr K., Schreiber G., Ungváry K., Wegner B. Die Ostfront 1943/44 – Der Krieg im Osten und an den Nebenfronten. Deutsche Verlags-Anstalt, 2007. 1319 p.
5. Gawrych G.W. The 1973 Arab-Israeli war: the albatross of decisive victory (Leavenworth Papers, Number 21). Fort Leavenworth, Kan.: Combat Studies Institute, U.S. Army Command and General Staff College, 1996. 97 p.
6. House J. M. Yom Kippur War. The Encyclopedia of the Arab-Israeli Conflict: A Political, Social, and Military History / Ed. by Dr. Spencer C. Tucker. Oxford, England: ABC-Clio, 2008. P. 1108-1116.
7. Jackson J. The Fall of France: The Nazi Invasion of 1940. New York : Oxford University Press, 2004. 296 p.
8. Kaufmann J.E., Jurga R.M. Fortress Europe: European fortifications of World War II. Cambridge, MA: Da Capo Press, 2002. 431 p.
9. May E.R. Strange Victory: Hitler's Conquest of France. London: Hill and Wang, 2001. 608 p.
10. O'Neill, W. L. World War II: A Student Companion / Gen. Ed. W. H. Chafe. New York : Oxford University Press, 1999. 384 p.
11. Stahel D. Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East / Ed. by H. Strachan, G. Wawro. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 483 p.
12. The Yom Kippur War: politics, legacy, diplomacy / Ed. by Asaf Siniver. London: Hurst & Co., 2013. 331 p.
13. Василевский А. Дело всей жизни. Москва : Политиздат, 1978. 552 с.
14. Вознюк Ю.С., Веприк П.П. Арденнські наступальні операції вермахту 1940 та 1944 років. *Воєнно-історичний вісник*. 2016. № 1 (19). С. 93-95.
15. Кривошеев Г.Ф., Андроников В.М., Буриков П.Д. Гриф секретности снят: потери Вооружённых Сил СССР в войнах, боевых действиях и военных конфликтах. Москва : Воениздат, 1993. 370 с.
16. Ершов А.Г. Освобождение Донбасса: Военно-исторический очерк. Москва, 1973. 240 с.
17. Жирохов М. Битва за Донбасс. Миус-фронт, 1941-1943. Москва, 2011. 319 с.
18. Матишов Г.Г., Афанасенко В.И., Кринко Е.Ф. Миус-фронт в Великой Отечественной войне. 1941/1942 гг. – 1943 г. Ростов-на-Дону, 2010. 216 с.